

SCALA PARADISI

АКАДЕМИКУ ДИМИТРИЈУ БОГДАНОВИЋУ
У СПОМЕН

СЛОВЕНСКИ И СРПСКИ СРЕДЊИ ВЕК
Књига 1

ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SERBICA

SECTIO GLOTTOLOGICA ET LITTERARIA

COLLEGIUM PALAEOSLAVICUM
SLAVICA ET SERBICA MEDIAEVALIA

Volumen I

SCALA PARADISI
SCRIPTA IN MEMORIAM
DEMETRII BOGDANOVIĆ VIRI ACADEMICI
1986–2016

Acceptum in Sectionis glottologicae et litterariae conventu vi, die xxvi mensis
Iunii, anno mmxviii, auctoribus Jasmina Grković-Major, Academiae socia
ordinaria et Anatolij Arkadjevič Turilov, Academiae socio extraneo

Redactores

Anatolij Arkadjevič Turilov, Academiae socius extraneus, Tatjana Subotin-Golubović,
univ. profestrix, Irena Špadijer, univ. profestrix, Nataša Dragin, univ. profestrix,
mag. Dušica Grbić et Katarina Mano-Zisi

BELGRADI
MMXVIII

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

СТАРΟΣЛОВЕНСКИ ОДБОР
СЛОВЕНСКИ И СРПСКИ СРЕДЊИ ВЕК

Књига 1

SCALA PARADISI

АКАДЕМИКУ ДИМИТРИЈУ БОГДАНОВИЋУ
У СПОМЕН
1986–2016

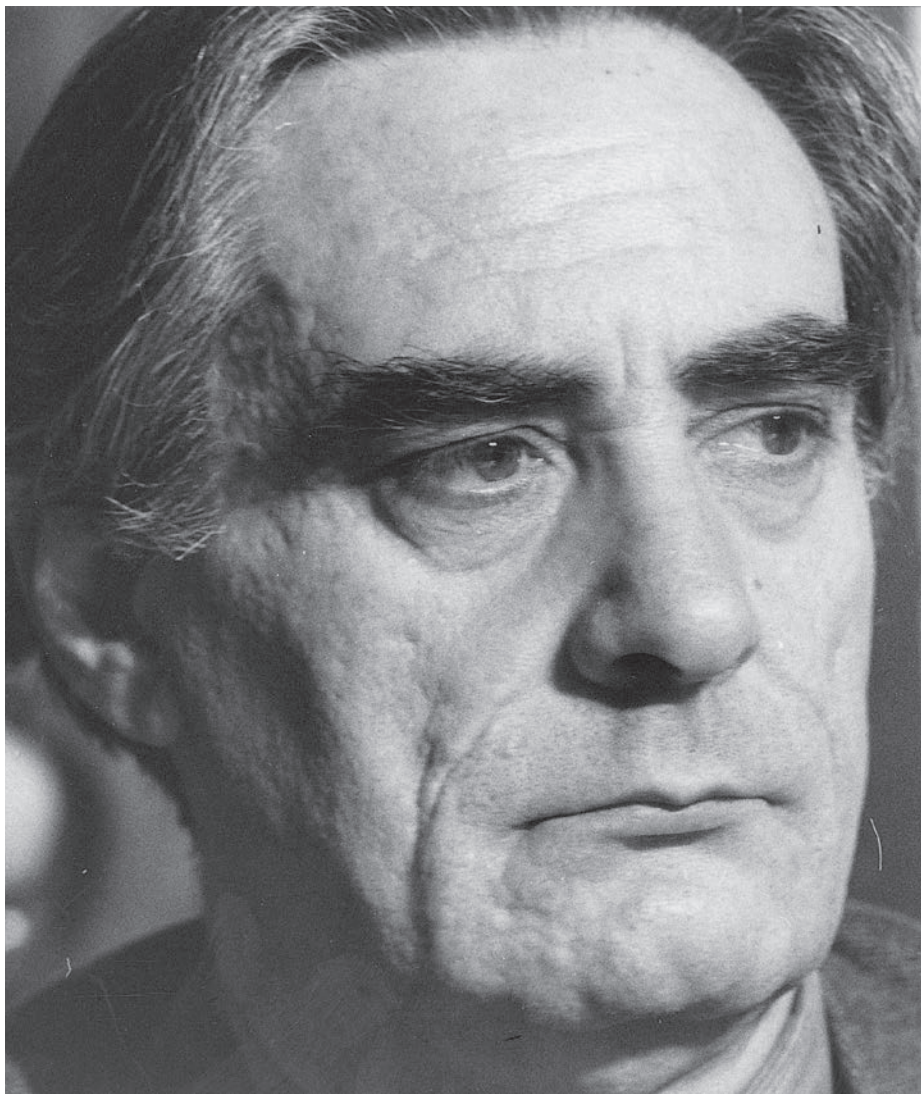
Примљено на VI скупу Одељења језика и књижевности, од 26. јуна
2018. године, на основу реферата академика Јасмине Грковић-Мејџор
и иностраног члана Анатолија Аркадјевича Турилова

Уредници

Анатолиј Аркадјевич Турилов, инострани члан САНУ, проф. др Татјана
Суботин-Голубовић, проф. др Ирена Шпадијер, проф. др Наташа Драгин,
мр Душица Грбић и Катарина Мано-Зиси

БЕОГРАД
2018

Luigi Forgasoli

Димитрије Богдановић (из породичне архиве)

УВОДНА РЕЧ

Академик Димитрије Богдановић (1930–1986), по образовању теолог и правник, оставио је својим делом блистави траг у српској медијевистици. Био је свестрани проучавалац српске средњовековне духовне културе и књижевности, као и српског рукописног наслеђа у целини, сагледавајући их из различитих углова и тиме утирући пут у многим областима истраживања. Као начелник Археографског одељења Народне библиотеке Србије и професор на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду несегично је преносио знање млађим генерацијама, образујући многе нараштаје научних посленика.

У научном раду значајну пажњу посветио је византијским темељима српске средњовековне културе и рецепцији византијске књижевности. Једна од омиљених тема била му је Лествица светог Јована Лествичника. Објавио је њен превод, као и монографију *Јован Лествичник у византијској и старој српској књижевности*, засновану на докторској дисертацији. У жељи да корене српске духовности приближи савременицима писао је у више наврата о исихазму, посебно о неоплатонизму у исихастичкој књижевности код Срба, о социјалној теологији Јована Златоустог, о Светим оцима и учитељима цркве, рецепцији византијског богословља у Србији XIV и XV века, о књижевности као чиниоцу интеграције византијско-словенског Балкана, о византијском књижевном канону у српским службама средњег века. Редиговао је превод *Поетике рановизантијске књижевности* Сергеја С. Аверинцева, обогативши књигу врсним предговором *На њушевима њеориској проучавања рановизантијске књижевности*. У низу прилога посвећених појединим питањима средњовековне књижевности у Срба издвајамо студију *Развој жанрова у српској књижевности XIII века*, као и више од стотину одредница у *Речнику књижевних њермина*. Средњовековној култури приступао је као целини, заснованој на јединственом погледу на свет, те је писао и о односу књижевности и ликовне уметности. „Закон лепоте као свеопшта норма људског постојања захтевао је да буде исказан и у стварању писаном речју“, изрекао је једном приликом. Своја књижевнотеоријска и историјскокњижевна проучавања крунисао је поглављима у вишетојној *Историји српског народа* и књигом *Стара српска књижевност*.

Хвале је вредна и његова посвећеност приређивању, критичком издавању и превођењу старих споменика. Учествовао је у припреми прва два тома издања *Законика цара Стефана Душана*, у којима је објављено шест преписа овога текста, објавио *Софијску службу светом Сави, Карејски њишик светиога Саве, Србљак. Службе, канони, аканџисџи*, I–IV (у сарадњи са Ђорђем Трифуновићем), Теодосијево *Жиџије Пеџра Коришког, Жиџије Ђорђа Краџовца, Еџисџолије кир-Силуанове, те Маџиџин аџосџол*. Саставио је и данас у издавању споменика незаобилазни текст *Правила за криџичка издања сџарих срџских џисаџа*. Био је и један од покретача едиџије *Сџара срџска књижевносџи*, чији је циљ био да дела средњег века кроз преводе приближи савременом читаоцу. Са својим учитељем Владимиром А. Мошином приредио је критичко издање Вуковог превода *Новог завџеџа* у оквиру *Сабраних дела Вука Караџића*.

Пажњу је посвећивао и проблемима текстологије и лексикографије. У овој области драгоцени су његови радови *Тексџолошко изучавање џравних сџоменика средњовековне Срџије, Недиблиџска џрађа у речнику сџарословенског језика срџске редакџије* и *О неким џиџиџањима лексикоџрафске обраде јужнословенских ћирилских сџоменика срџске редакџије*.

Проучавао је српско писано наслеђе у многим рукописним збиркама (Хиландар, Савина, Библиотека Епархије арадске, Дечани, Пећка патријаршија, Никољац, Цетињски манастир и др.). Продубио је приступ који је усвојио од Владимира А. Мошина на пољу археографије и палеографије, а своја начела изложио је у програмском раду *Меџод оџиса рукоџиса у Археоџрафском одељењу Народне диблиџтеке СР Срџије у Беоџраду*. Поред више прилога у којима је изнео резултате својих истраживања (*Сџара срџска рукоџисна књиџа и џроблем реконсџрукџије њених фондова, Ђирилска џалеоџрафија и кодиколоџија у Јуџославији, Персџекџиве књижевноистџоријских истџраживања у збиркама словенских рукоџиса Свеџе Горе, Археоџрафски џројекџи у Срџији* итд.), објавио је и две монографске синтезе: *Канџалог ћирилских рукоџиса манасџира Хиландара, I–II*, и *Инвенџар ћирилских рукоџиса у Јуџославији (XI–XVII века)*.

„Био је то човек сасвим изузетних особина“, написала је академик Ирена Грицкат, један од његових блиских сарадника. Красили су га, како каже, велика интелектуална и духовна острашћеност, многострана и необична знања, моћ усредсређивања, организаторска умешност, тактични приступ саговорницима, дар лепе речи, мирна углаћеност, те јасноћа и брзина мишљења. „Он је, по некој особеној интуиџији, по дубоко проџуховљеној поистовећености са предметом свога рада, био непоновљив.“

Академик Димитрије Богдановић је, поред бројних дужности које је имао у Српској академији наука и уметности, био оснивач и први председник Старословенског одбора, утемељеног 1982. године. У знак захвалности за наслеђе које нам је оставио и поштовања према његовом неуморном раду, едицију Старословенског одбора САНУ *Словенски и српски средњи век (Slavica et Serbica mediaevalia)* започињемо њему посвећеном споменицом.

Академик Јасмина Грковић-Мејдор

ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И РУКОПИСНО НАСЛЕЂЕ

ПРИКУПЉАЊЕ ПИСАНИЈЕ ПРЕМА КАТАСТИХУ МАНАСТИРА
ХИЛАНДАРА (БР. 521): ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ СРПСКЕ ЦРКВЕ
И НАРОДА КРАЈЕМ XVII И ПОЧЕТКОМ XVIII ВЕКА

ЉИЉАНА И. ПУЗОВИЋ

Апстракт. – У Катастиху манастира Хиландара (бр. 521) хиландарски монаси су уписивали имена приложника и прилоге добијене у писанији, у раздобљу од 1694. до 1704. године. На својим путовањима они су обишли бројна места и манастире у Старој Херцеговини, Боки которској, Лици и Крбави. Као историјски извор, Катастих садржи драгоцену сведочанства о манастирским братствима, женском монаштву, истакнутим сеоским првацима и племенским старешинама на поменим деловима српског етничког простора. Подаци забележени у време писаније истовремено пружају могућност сагледавања стања српског народа и православне цркве у време Бечког рата (1683–1699) и током првих поратних година.

Кључне речи: Српска православна црква, српски манастири, манастир Хиландар, женско монаштво, писанија, Бока которска, Стара Херцеговина, Лика, Крбава, XVII–XVIII век

Катастих манастира Хиландара (бр. 521) јесте рукописна књига, писана на папиру полуустановом XVII века, српске редакције, мешаним, рашко-ресавским правописом. Може се сматрати једним од најзначајнијих историјских извора за проучавање писаније у српским земљама.¹

Прве податке о самој књизи, уз цео запис на л. 1, забележио је Сава Хиландарац у необјављеном каталогу: „Бр. 519. Катастихъ (прецртано: таксидѡта). Писан на папиру, 63 листа, 19 × 10 см.“² Стицајем околности, овај драгоцени извор дуго је остао незапажен и неупотребљен. Седамдесет година касније, Димитрије Богдановић описао је Катастих у каталошкој форми, али довољно информативно да подстакне даља истраживања.³

* Љиљана И. Пузовић, Народна библиотека Србије, Београд, ljiljana.puzovic@nb.rs

¹ Богдановић 1978, 195.

² Катастих бр. 521 заведен је у овом каталогу под бројем 519. Уп. Сава Хиландарац 1908, б. с.

³ Према његовом сведочењу, димензије књиге су 190 × 105 мм. Састоји се од I + 63 листа, увезаних у кожни повез: Богдановић 1978, 195. Књига сада има 71 лист, с тим што је фолијација погрешно урађена почев од л. 48. Због тога су у овом раду листову са погрешном фолијацијом обележени римском цифром II. Празни листову су:

Катастих бр. 521 је настао наменски, као књига коју је требало носити у писанију,⁴ ради уписивања прилога које су верници, као милостињу, прилагали Хиландару. Садржај заглавља на л. 1 сведочи да је ова књига већ приликом установљења названа Катастихом. На истом месту забележено је да је њено исписивање започето 1694. године, за време игумана Василија.⁵ Књига је писана током наредних десет година, до 1704. године, која је забележена на последњем листу (л. 63б II).⁶ Већи део Катастиха исписао је јеромонах Гаврило,⁷ који је у два записа оставио своје име у склопу сведочења о доласку из Хиландара.⁸ Он је извесно био пореклом из Херцеговине, јер је у једном запису владику Саватија Љубибратића⁹ назвао „г(о)с(поди)њ мон“.¹⁰ Други хиландарски сабрат који је Катастих носио у писанију је, највероватније, монах Авесалом, јер је на л. 41а

7а, 8а, 9а, 13а, 14а, 15а, 16а, 17а, 18а, 20а, 22а, 25а, 26а, 31а, 39а, 43а, 44а, 45а, 47бII, 48аII и 51аII, укупно 21 лист.

⁴ На значај писаније за опстанак манастира за време турске владавине указивали су следећи истраживачи: Веселиновић 1909, 155–157; Трифуновић 1981, 161; Грујић 1993, 206; Фотић 2000, 221–231; Дабић 2001, 57; Пузовић Љ. 2012а, 241–267; Пузовић Љ. 2012б, 145–153.

⁵ У заглављу пише: Сын катастихъ манастира Хиландара храма въведеніа прѣс(в)ѣтыѣ Б(огороди)це нже въ с(в)ѣтѣи горы Ѧфона срѣбскыѣ лаври. Подписа се при игуменъ квр Василию иеромонахъ оу манастироу Хиландарѣ, лѣто зѣѣ (7202), а от рождьства Христова дѣѣд (1694). На истом листу је и печат манастира Хиландара, са представом Ваведѣња и кружним натписом. О игуману Василију детаљније види: Фотић 2000, 145–146, 202.

⁶ Испод временске ознаке ѡта .Ѧ.Ѧ.Ѧ. следи упис писаније, највероватније на подручју Лике.

⁷ Име Гаврило није било ретко међу хиландарским монасима, што отежава разврставање података о личностима које су га носиле у исто или приближно време. На челу хиландарске делегације која је јула 1683. године боравила у Москви тражећи помоћ за манастир од царева Ивана и Петра налазио се архимандрит Гаврило (Димитријевић 1922, 127–128). У његово време повезан је велики број рукописних књига. Током 1701/2. и 1703. године, помиње се хиландарски игуман Гаврило, који је са братијом долазио по дубровачку свећу, односно некадашњи стонски доходак, који је од XVI века исплаћиван Хиландару и Светом Павлу, уместо манастиру Светог арханђела Михаила у Јерусалиму. Детаљније: Фотић 2000, 144–149, 192; СБР II, 566.

⁸ Уз напомену да се налази у манастиру Светог Луке у Никшићком племену, на л. 14б, монах Гаврило је написао: Прѣдох[ъ] азъ грѣшнѣи Корѣ(?)ѣл[ъ] нареченнѣи попь Гаврилѣ ѿ с(в)ѣтѣи Горы ѿ мон(а)ст(н)ра Хиландара лѣтоу зѣѣ (7205 = 1697).

⁹ Саватије (Руђић) Љубибратић, митрополит захумски, односно херцеговачки (1683–1716). Видети напомену бр. 57.

¹⁰ Пакъ з последне прихожденіе когда прѣдохъ азъ грѣшнѣи Гаврилѣ даде ми г(о)с(поди)њ мон митрополѣтъ саватѣѣ ѿ грѣша]. Везе Хиландара са Херцеговином су биле изузетно јаке, а поједини херцеговачки монаси су током XVII века често заузимали висока места у управи овог манастира. Детаљније: Фотић 2000, 149.

забележен прилог који је послат по њему у Свету Гору.¹¹ Постоји могућност да је бар још један монах записивао милостињу, јер се практиковао одлазак по двојице монаха у писанију, кад год је то било изводљиво.¹²

*

У склопу обраде Катастиха као историјског извора, пред истраживаче се постављају три основна питања која се тичу 1) стања у српским областима у време настанка Катастиха, 2) услова у којима је исписивана ова књига током последњих ратних година (1694–1699) и 3) услова у којима је довршено њено исписивање током првих послератних година (1699–1704).

Време настанка, односно, исписивања Катастиха бр. 521 поклапа се са последњим годинама Бечког рата (1683–1699) и непосредним послератним периодом.¹³ С тим у вези, неопходно је нагласити да је Катастих почео да настаје непосредно након једне од највећих прекретница у историји српског народа. Ратна дејства хабзбуршке и турске војске, која су на српским подручјима достигла врхунац током кључних ратних година (1688–1690), довела су до страдања огромних размера и покретања Велике сеобе Срба. Разорени су постојећи привредни и друштвени односи, док је широко подручје средишњих српских области, почев од Скопске Црне горе, Косова и Метохије, на југу, преко Рашке и западног Поморавља, до Мачве, Београда и Браничева, на северу, готово потпуно запустело. Савременици су овај период забележили као „Второе запустеније“ поредећи га са пустошењем и депопулацијом српских земаља за време првих деценија турских најезди. Промена етничке структуре на појединим деловима српског етничког простора била је трајна последица ових догађаја.¹⁴

¹¹ Писа госпоџа кавалерница Доменнк (sic) лстова у с(вет)ѣ Горѣ свѣѣѣѣ прѣдѣ блаженом[ъ] господѣѣ и посла .ѣ. двката бѣла и посла по калѣѣѣѣ ѡвеса[о]м[с?]. У овом запису име калуђера Авесалома је у трећем лицу, али у сваком случају запис није писан руком монаха Гаврила, тако да је вероватно монах Авесалом, можда из скромности, а можда из неког другог разлога, срочио овакаву белешку. У овом случају израз „свећа“ се односи на милостињу, а не на „дубровачку свећу“. Детаљније о дубровачкој свећи: Фотић 2000, 189–193.

¹² У хиландарском архиву постоји више фермана којима султан забрањује узнемиравање хиландарских путника током сакупљања милостиње у целом европском делу Османског царства, с тим што су неки насловљени на тачно одређене монахе. То су типски фермани, које су монаси тражили пре поласка у писанију, да би их по потреби показивали локалним представницима власти и тиме предупредили злостављања и задржавања на путу. Уп. Фотић 1998, 306.

¹³ Детаљније о овом периоду: ИЦГ 1975, 166–227; ИСН 1993, 491–574; Томић 1902, 7–215; Тричковић 2013, 19–187.

¹⁴ О односу турско-татарских и арбанашких одреда према хришћанском становништву, у средишњим српским областима, видети: Срећковић 1890, 23–38; ИСН 1993,

Сукоби огромних размера проузроковали су покрете српског становништва на ширим просторима од Лике и Крбаве на западу, до Херцеговине на истоку.¹⁵ Велики турски пораз под Бечом (1683) подстакао је антитурско расположење међу херцеговачким, брдским и црногорским племенима, која су након млетачког уласка у рат (1684) почела да се активно одупиру турској власти. Након освајања Новог (1687) и Книна (1688), Млетачка република је почела да напушта офанзивну политику, да би се након неуспеха код Цетиња (1692) и Требиња (1694) окренула одбрани стечених позиција, настављајући да подстиче пресељавање хришћанског становништва из турског залеђа на своје приморске поседе у Далмацији и Боки которској.¹⁶

Хабзбуршка монархија у првим годинама рата, заокупљена ратовањем против Турака у Панонској низији, није покушавала да освоји Лику и Крбаву. Тек кад је било јасно да због њиховог оклевања расту претензије Млетачке републике на поједине делове ових области, одлучено је да се започну војне акције, које су завршене освајањем Лике и Крбаве током 1689. године.¹⁷ Већинско српско, православно становништво, које је због ратних пустошења било расељено, вратило се у Лику и Крбаву и обновило своја стара насеља. Њима су се придружили нови српски досељеници, који су се, добровољно или присилно, преселили са турске на хабзбуршку територију.¹⁸

Стање опште нестабилности потрајало је до потписивања мира у Сремским Карловцима (1699). Управо у таквим околностима, на немирна подручја устаничке Херцеговине пристигли су, ради писаније, 1694. године и хиландарски монаси. У њиховом кретању јасно се могу уочити три области у којима су боравили и у које су се враћали у више наврата.

530–546; Томић 1902, 12–17; 84, 144–146; 162–166; 202–203; Тричковић 2013, 41–78, 155–157. Повратак турске војске са великим везиром Мустафом Ђуприлићем према Видину, Дунавским друмом, који је водио кроз Пожаревац, Кучајну, Богаз, Мајданпек и Пореч, довео је до трајне депопулације области источне Србије (Катић 2000, 103–115). Из турских пореских књига сазнаје се да се харачко становништво смањило чак осам пута (Тричковић 2013, 185).

¹⁵ Томић 1902, 7–9; ИЦГ 1975, 166, 180, 188–189.

¹⁶ О пресељавању становништва из турског дела Херцеговине у Боку которску детаљно: Станојевић 1970, 165–170; Станојевић 1974, 129–172; Станојевић 1983, 3–160; Комар 2007, 10–19.

¹⁷ Дабић 2000, 56.

¹⁸ Детаљно о пресељењу српског становништва са турског на млетачку и хабзбуршку територију на подручју Далмације, Лике и Крбаве: Дабић 1984, 50–52; Дабић 2000, 118–134; Kaser 2003, 10–11; 20–22; Комар 2007, 10–19; Јачов 1981, 61–65.

Прва област обухвата средишње делове тадашње Херцеговине, односно, племенска подручја Никшића, Риђана, Дробњака, Драговолића, све до Требиња и Попова Поља ка југозападу. На њу се надовезује друго подручје – Новог и Рисна са залеђем, све до Котора и грбаљских насеља. Трећа област је територија Лике и Крбаве, с тим што су посетили и два српска села у Далмацији. Обишли су 86 различитих места, с тим што је у Катастих бр. 521 убележено 115 назива насеља и области у којима су били. Разлика у бројкама је настала због тога што су у појединим местима, попут Рисна, Требиња, Котора или херцеговачких насеља насељених племенима Никшићи и Дробњаци, боравили у више наврата. Имајући на уму тренутне прилике широм српског етничког простора, разумљиво је што су покушавали да сакупе средства за опстанак свог манастира управо у крајевима који су били изван главних токова зарађених војски, као и на простору на који се током ратова слила велика миграциона струја српског народа.

Праћењем кретања хиландарских монаха, може се уочити још једно правило, а то је да су сакупљали милостињу у областима у којима је остала сачувана парохијска мрежа, или, у насељима у околини манастира (табела 1). У Катастиху се у појединим местима експлицитно помиње постојање цркве или свештеника, а за друга, углавном личка и крбавска насеља, то се може утврдити додатним истраживањима.¹⁹ Поред помених, хиландарски монаси су посећивали и места са очуваном сеоском структуром, о чему сведоче помени сеоских и племенских старешина, као и народних војничких старешина. Будући да су сеоски и племенски прваци били и најбогатији и најпросвећенији део српског народа, не чуди што су они најчешћи приложници. У Катастиху су посредно забележени чак и сукоби међу члановима херцеговачких племена: Сава Милошев дао је прилог у износу општег листа за брата Гаврила, који је погинуо у сукобу са Матељевићем (?) на дан Светог архистратига Гаврила, код Превишке цркве 1699. године (лета 7207, л. 398).

Током боравка у писанији, монаси су одседали у домаћинствима, која су им указивала поштовање и пружала гостопримство.²⁰ Таква је била породица Вукашина Лековића из села Кочани код Никшића, која се обавезала да буде „општа“ манастиру Хиландару, и да монаси имају

¹⁹ Гавриловић 2003, 100–104; Kaser 2003, 51–392.

²⁰ Када је српски патријарх Максим прикупљао милостињу по Банату, 1660. и 1666. године, уредно је, поред имена старешине породице у којој је одседао, у одређеном месту, бележио израз „домаћин“. Остале приложнике записивао је само по имену. Уп. Матић 1931, 207–223, 447–455; Матић 1932, 72–79, 418–422.

конак код њих. Није прецизирано шта би тачно могао да значи израз „оџци манастира Хиландара“, али се може претпоставити да се односи на обавезу давања годишњег прилога у износу општег листа, дакле 2 цекина. Заузврат, манастирско братство би на молитвама, током целе године, помињало кућу Лековића.²¹

Табела 1: Места која су хиландарски монаси посетили у писанији (1694–1704)²²

Број листа	Назив насеља како је забележен у Катастиху 521	Ближе одређење локације (за мања места) ²³	Помен сеоских или народних војничких старешина	Показатељ постојања парохијске структуре ²⁴
Доко-рични лист	село Медак ²⁵	Лика		
л. 1а	Хиландар, 1694.			+
л. 1б	манастир Пива			+
л. 2б	манастир Добриловина			+
л. 3а	село Стричина	код манастира Добриловине		
л. 3а	манастир Добриловина			+
л. 3б	манастир Свети Лука			+

²¹ Писа благословени Вѣкашинъ Лековићъ подѣрѣчно Горѣдѣани оџци лист и плати боѣ да пр(о)сти и обеща се са васедѣ дододѣ да е оџци манастира Хиландара и да мѣ е обща м(о)литѣ за живота и по самрѣти и тѣ братѣмѣ оџци конакѣ (л. 42П).

²² Због лакшег праћења кретања хиландарских монаха, табеларни приказ је устројен према броју листа, не према азбучном редоследу. Катастих је попуњаван готово редом, изузев у неколико случајева, попут уписа милостиње у Медаку на првом докоричном листу. Може се претпоставити и да је то последње уписано место, иако је у књизи прво, јер је вероватно монах Гаврило попунио тај лист кад је исписао целу књигу. Међутим, без подробне кодиколошке анализе, која у овом тренутку није могућа, то се не може у потпуности утврдити.

²³ За убицирање мањих места коришћена је следећа литература: Imenik mesta 1960; Лубурић 1930; Томић 2000; Комар 2001.

²⁴ Места у којима је изричито наведено постојање свештеног лица, цркве или манастира, означена су знаком +. Знак * стављен је поред насеља у којима се помињу монаси или монахиње, а да се не може закључити да ли живе у својим кућама или у црквеном објекту.

²⁵ Кнез Петар Акеѣић, порткулаб Вукадин Љуштина (Kness Petar Acketisch, Portkulab Vukadin Liustina) Kaser 2003, 341–342.

л. 3б	манастир Тушимља, храм Светог архистратига Михаила и Гаврила ²⁶	Дробњаци ²⁷		+
л. 4а	село Косорићи	Дробњаци	војвода Илија ²⁸	*
л. 4б	село Постење	Дробњаци, данас Пошћење		*
л. 4б	село Ђверовићи у племену Никшићи		синови кнеза Јована	
л. 5а	без места			
л. 5б	село Драговићи ²⁹	код Никшића	кнез Вуле	
л. 6а	без места		писа кнез Вучина	
л. 6б	Метохија, село Црколез			
л. 7б	село (о)иште (?)			
л. 8б	село Границе	код Никшића		
л. 9б	село Тујковићи ³⁰	Грбаљ	господин војвода кир Вук	
л. 9б	село Свињишта	Грбаљ		
л. 10а	село Тујковићи	Грбаљ	господин кнез Милан оцу гувернадуру Мирку	
л. 10б	село Дробњићи	Паштровићи		
л. 11а	село Режевићи	Паштровићи		+

²⁶ Манастир Подмалинско у Дробњацима, на речици Тушини, код селâ Тушина (Тушиња), Горња и Доња Бијела и Косорићи. У изворима се често помиње, као и овде, под именом Тушимља или Тушимња; недовољно је обрађиван у литератури. Уп. Пејовић 1995, 195–198; Лековић 2009, 209–210.

²⁷ Будући да Шавник није постојао у овом периоду, јер је основан тек 1861. године, за ближу локацију појединих насеља која се данас налазе код Шавника, користиће се назив територије племена Дробњак. Према Светозару Томићу, овом племену припадала су следећа села: Превиш, Петњица, Пошћење, Дужи, Годијељи, Придворица, Комарница, Грабовица, Дубровско, Косорићи, Млетичак, Добра села, Зукве, Слагина, Шавник, Градац, Мокро, Милошевићи, Бијела, Тушина, Струг, Сировац и Баре Тушинске, Малинско, Тимар, уп. Томић 2000, 11–154.

²⁸ Чувени дробњачки војвода Илија Косорић (ССЗН I, 1969; ССЗН IV, 7184).

²⁹ Назив Драговићи односио се и на истоимено херцеговачко племе и на насеље у којем су живели.

³⁰ Знаменита грбаљска кнежина (Комар 2000, 5).

л. 11б	град Рисан		кнез Илија, војвода Пера (Петар?) Вуковић	+
л. 12а	без места		харамбаша Комљен Томов	+
л. 12б	Пуховићи	Фатница код Билеће ³¹		+
л. 13б	село Вишњева	Грбаљ		*
л. 14б	манастир Светог Луке у Никшићком племену, 1697.			+
л. 15б	село Облагно	код Никшића	кнез господин Вукашин	
л. 16б	село Заград	код Никшића		*
л. 17б	село Чађелица	Чађалица, планина код Никшића	кнез Вукадин	
л. 18б	манастир Острошки			+
л. 18б	Требиње			+
л. 19а	село Повија	код Острога		+
л. 19б	Требиње			+
л. 20б	село Студенци	код Никшића ³²	кнез Степан	
л. 22б	манастир Требиње			+
л. 23а	вероватно Требиње (?)		кнез Симо Виковић, кнез Милоје, војвода Ђуро, кнез (? – нечитко име)	+
л. 23б	село Горња Бијела	Дробњаци	кнез Милош Вуловић	+
л. 24а	без места			
л. 24б	племе Никшићка Тара село Жупа			
л. 25б	село Дучица	код Никшића		
л. 26б	село Кути	код Никшића		*

³¹ Aličić 1985, 420.

³² Насеље са овим називом налази се данас и код Невесиња, Макарске, Госпића и Добоја, али с обзиром на правац кретања хиландарских монаха вероватно је реч о месту код Никшића. Уп. Imenik mesta 1960, 410.

л. 27б	Жупа Попова село Рабати	Попово поље	сердар Милаш	
л. 27б	село Зуровићи	код Чемерног		
л. 27б	село Полице у Требињу		<i>йиса војвода Никона</i>	
л. 28а	село Зачула	између Требиња и Дубровника		
л. 28б	село Долна Бијела	Дробњаци		*
л. 29а	без места			
л. 29б	без места			*
л. 30а	село Чобанац, више Гудиша ³³	?		
л. 30б	Вукашинић ³⁴	?		
л. 31б	село Дужи	Дробњаци		
л. 32а	село Леденице	Бока которска		
л. 32а	село Дврсно	село у Кривошијама		
л. 32б	село Морин	код Рисна		+
л. 33а	место Рисан			+
л. 33б	град Рисан			+
л. 34а	без места (или наставак Рисна)			
л. 34б	село Бијела Доња	Дробњаци		+
л. 35а	село Дврсно	Кривошије		
л. 35а	село Мокро	Дробњаци		
л. 35б	Херцеговина, племе Дробњаци село Тушимња		кнез Вукота	+
л. 35б	махала Буковица ³⁵	Дробњаци		*
л. 36а	село Лескова пољана ³⁶	код Чајнича (?)		*
л. 36б	село Грабовица ³⁷	код Никшића		+
л. 37а	село Тушимља	Дробњаци		+

³³ Није могуће убицирати насеље, али будући да је уписано међу дробњачким селима, није искључено да се налазило у Дробњаку.

³⁴ Презиме. Вероватно је у питању братство Вукашинића (Rječnik JAZU 1974, 616).

³⁵ Сада река поред Придворице и села Горња и Доња Буковица, код Шавника.

³⁶ Село под називом Лесковац-Поље налазило се код Чајнича (Aličić 1991, 183). Топоними изведени од прасловенског *lěskovъ, adj. од *lěska, дрво леска, чести су у словенским земљама (Лома 2013, 131–132).

³⁷ Imenik mesta 1960, 188.

л. 37а	село Дужи	Дробњаци		
л. 38а	село Дубровско	Дробњаци		
л. 38б	село Придворица	Дробњаци		
л. 38б	Рисан			+
л. 39б	село Превиш, 1699.	Дробњаци		+
л. 40а	без места			
л. 40б	град Котор		<i>гувернадурица Анна</i>	+
л. 41а	без места (или наставак Котора)			
л. 41б	град Нови	Херцег Нови	митрополит Саватије владика Герасим	+
л. 42а	село Србина	Херцег Нови	<i>Писа јосифоћа Мара војводи...</i>	
л. 42б	Село (без назива), испод: Сергијева црква	можда црква Св. Сергија и Вахка у Подима код Херцег Новог	сердар Димитар	+
л. 43б	село Мокро	Дробњаци	кнез Јанко Матијашевић и његов отац кнез Мајаш	
л. 44б	без места			
л. 45б	село Петњица	Дробњаци		
л. 46а	без места (или је наставак Петњице)			
л. 46б	село Постење	Дробњаци	војвода Вучић	
л. 47а	село Градац	Дробњаци		
л. 47б	село Попи	код Никшића		*
л. 42аII	село Кочани	код Никшића		
л. 42бII	село Кочани	код Никшића		
л. 42бII	манастир Морача			+
л. 42бII	село Глибавац	код Никшића		
л. 43аII	без места			
л. 43бII	Вранеш Горњи ³⁸		кнез Јосима, кнез Милош	
л. 44аII	Вранеш Горњи		кнез Аврамије	

³⁸ Села са именом Вранеши сада се налазе у околини Горажда, Соколца и Врњачке Бање, али је питање да ли је ово насеље и једно од њих. Уп. *Imenik mesta 1960, 188*. Вранеш је и жупа код Бијелог Поља (*Šekularac 2011, 261*).

Прикупљање писаније према Катастиху манастира Хиландара (бр. 521)...

л. 44бII	село Стушићи ³⁹	?		
л. 45II	село (не пише које)		кнез Степан	
л. 45бII	село Чечава	код Требиња		+
л. 45бII	село Косорићи	Дробњаци	војвода Илија Поповић	
л. 46II	Комарница	Дробњаци		
л. 46бII	Вранеша			+
л. 46бII	Рајковић ⁴⁰	Дробњаци		
л. 47II	Вранеша		кућа Јововић, сеоски кнез	+
л. 48бII	племе Драговолићи	код Никшића		
л. 49бII	Рисен		Петар кнез риђански	+
л. 50бII	манастир Света Тројица	Пљевља		+
л. 51бII	село Озринићи	код Никшића		+
л. 51бII	град Грачац ⁴¹	Лика		+
л. 51бII	село Штикад	Лика, код Грачаца		
л. 51бII	село Мекињар ⁴²	Лика		
л. 52II	Грачац	Лика	војвода Вукашин Петровић	+
л. 52бII	Пађени ⁴³	код Книна, Далмација	кнез Радосав	*
л. 53II	Грачац	Лика		+
л. 53бII	Превиш	Дробњаци		
л. 54II	Грачац	Лика		+
л. 54 IIб	село Нецвијеће	код Требиња	војвода Драшко	
л. 54 IIб	Грачац	Лика		+
л. 55II	село Брувно ⁴⁴	Лика		
л. 55II	село Грачац	Лика		+
л. 55бII	село Мекињар	Крбава		+
л. 56II	Грачац	Лика		+

³⁹ Није било могуће убицирати ово село.

⁴⁰ Братство Рајковића се населило око 1700. године у Доњу Бијелу, у Дробњаке. Уп. Караџић, Шибалић 1995, 321.

⁴¹ Поп Трифун Ковачевић (Kaser 2003, 251; Гавриловић 2003, 101, 126).

⁴² Поп Радиша (Bastala, Bista) (Kaser 2003, 162; Гавриловић 2003, 103).

⁴³ Јачов 1981, 64.

⁴⁴ Поп Марко Крнетић или Крајетић – Kernetich, Kernet(i), Krainetzitz (Kaser 2003, 221, 222, 224; Гавриловић 2003, 101, 126).

л. 55δΠ	Грачац Медиали (?)	Лика		+
л. 57Π	Брувно	Лика		
л. 57δΠ	Бунић ⁴⁵	Крбава		+
л. 57δΠ	Крбавица	Крбава		
л. 58Π	Наставак: Бунић	Крбава	Предоје Пакулаб ⁴⁶	
л. 58δΠ	Кореница ⁴⁷	Крбава	кнез Продан Дракуличић кнез Павко	+
л. 59Π	Наставак: Кореница	Крбава		+
л. 59δΠ	село Мутилић	Крбава	кнез Вук прокулаб Томе Шиматовић	
л. 60Π	Наставак: Мутилић	Крбава		
л. 60δΠ	село Мекињар	Крбава	кнез Велисав Боснић	+
л. 61Π	Наставак: Мекињар	Крбава	прокулаб Милак Маринковић ⁴⁸	+
л. 61δΠ	град Бунић	Крбава		
л. 61δΠ	Широка кула ⁴⁹	Крбава	војвода Томе Хорешковић	+
л. 62Π	Наставак: Широка кула	Крбава		+
л. 62δΠ	Комић ⁵⁰	Крбава	кнез Радосав Луцић ⁵¹	+
л. 63Π	Комић	Крбава		+
л. 63Π	Дивосело ⁵²	Крбава	заставник Вуко	

⁴⁵ Приликом пописа из 1712. године у селу су забележена чак тројица свештеника: поп Никола Кнежевић, поп Вучин Босанчић, поп Симо Пуповац (Буповац) (Kaser 2003, 102, 117, 122, 126, 128, 129; Гавриловић 2003, 101).

⁴⁶ Предоје Заклановић (S(Z)aklanovich), прокулаб (Kaser 2003, 95). *Прокулаб* = Prokolab, porkulab, sudija (Skok, 1973, 12).

⁴⁷ Поп Станоје (Станиша) Прица (Kaser 2003, 65, 86, 90); поп Радиша Прица (Kaser 2003, 80, 81, 86, 90).

⁴⁸ Prokulab Milak Marinkovic (Kaser 2003, 155).

⁴⁹ Поп Антон Цвитњичанин (Cuitnichanin, Zwitnizanin) (Kaser 2003, 368; Гавриловић 2003, 101); Поп Симо Галовић (Kaser 2003, 366).

⁵⁰ Поп Јован Павличић (Kaser 2003, 209, 217).

⁵¹ Кнез Радосав Луцић (Kaser 2003, 217; Гавриловић 2003, 126).

⁵² Поп Саво (Kaser 2003, 321); поп Никола Баста (Паста). Уп. Гавриловић 2003, 101.

л. 63БП	Плавно, 1704.	код Книна, Далмација	+
Задња корица	град Котор		+

Страдање српског народа било је праћено страдањем Српске цркве, која је у овом периоду доживела потпуно разарање постојеће структуре, на свим нивоима, од епархијских до парохијских.⁵³ Одласком српског патријарха Арсенија III Црнојевића из Пећи,⁵⁴ престао је да важи његов закупнички берат, чиме је патријаршија доведена у крајње неповољан положај пред турским властима. Обнову Патријаршије, након добијања патријаршијског берата у Цариграду, 31. марта 1691. године, започео је нови патријарх Калиник I.⁵⁵ Међутим, стварни опсег његове надлежности био је сведен на подручја Српске патријаршије која су остала под турском влашћу. Пошто је од стране млетачких власти сматран за протурски оријентисаног архипастира, њега није могао, нити смео признавати ниједан од српских архијереја који су током ратних година прешли на млетачку територију,⁵⁶ што се у првом реду односило на херцеговачке владике Саватија Љубидратића⁵⁷ и Герасима Рупића (Поповић),⁵⁸ који

⁵³ ИСН 1993, 543–546; О стању у Српској цркви најбоље сведочи податак да су, 1710. године, у целој Нишкој и Белоцркванској епархији са 244 села, постојала само тројица свештеника (Тричковић 2013, 185).

⁵⁴ Патријарх Арсеније III Црнојевић је 1689. године, у страху од Турака, напустио Пећ и склонио се у Никшиће. Вратио се на захтев хабзбуршких војних заповедника, након њиховог освајања Пећи, крајем исте године. Међутим, већ јануара 1690. хабзбуршка војска претпрела је велики пораз код Качаника, после којег је уследила турска офанзива. Бежећи од насиља, патријарх је поново побегао из Пећи, да би на челу око 4000 избеглица прешао на подручје јужне Угарске. Овај догађај познат је под називом Велика сеоба Срба (1690). Уп. Срећковић 1890, 23–36; Томић 1906, 107–161; Томић 1902, 122–132; 159–162; 174–192; ИСН 1993, 543–546; Тричковић 2013, 41–78, 155–157.

⁵⁵ Шулетић 2013, 9.

⁵⁶ Томић 1902, 210; Томић 1906, 142–143.

⁵⁷ ССЗН I, 1306, 1693, 2043, ССЗН II, 2114, 2240; ССЗН IV, 6663; Милаш 1901, 334–335, 342–346; Слијепчевић 2006, 135–137, 173–175; Сава 1996, 436; Комар 2009, 142–147; Комар 2010, 23–57.

⁵⁸ Герасим Рупић Поповић, херцеговачки владика (?–1723). Помиње се у више записа из прве две деценије XVIII века (ССЗН II, 2242, 2216, 2243, 2268, 2273, 2603, ССЗН IV 7000, ССЗН VI 10311). По овлашћењу патријарха Арсенија III, са митрополитом београдским Симеоном и захумским Саватијем, учествовао је у хиротонији црногорског епископа Саве Очинића, новембра 1694. године. Детаљније: Руварац 1901, 27; Сава 1996, 126; Пузовић П. 2006, 28–29; Слијепчевић 2006, 137, 167–168, 175–177.

су уписани у Катастих као приложници.⁵⁹ Митрополит Саватије се у првим годинама рата нашао међу вођама устанка у Херцеговини, због чега је стекао знатан углед и поверење млетачких власти, па је до краја живота задржао управу над приморским деловима Херцеговачке епархије, који су током рата потпали под млетачку власт.⁶⁰ Подаци о везама хиландарских монаха са поменутиим српским јерарсима имају посебан значај. Готово је извесно да су се хиландарски монаси, поступајући по устаљеним обичајима, након доласка у Херцеговину јавили тамошњим владикама, не само из поштовања према њиховом чину већ и ради добијања благослова, односно, дозволе и препоруке за прикупљање писаније у њиховим епархијама.⁶¹

Страдање монаштва и рушење манастира на великом делу српског етничког простора, од којих неки никад нису обновљени, била је дуготрајна последица ратних дејстава.⁶² Стога су изузетно важна сведочанства о постојећим манастирима у поменутом периоду и о стањима њихових братстава. Захваљујући помену у Катастиху и прилозима датим Хиландару, сазнаје се да су манастири Пива, Добриловица, манастир Светог Луке у Никшићком племену, Тушимља, Острог, манастир Требиње,⁶³ Морача и Света Тројица (Пљеваљска) били активни и углавном добро попуњени за ондашње прилике.⁶⁴

⁵⁹ Митрополит Саватије је у два наврата дао прилог за Хиландар, први пут општи лист, а други пут 10 гроша. Владика Герасим је приложио 60 литургија, односно сарандар и по (Катастих бр. 521, л. 41б).

⁶⁰ Мијушковић 1953, 266–269; Сава 1996, 436; Слијепчевић 2006, 135–137, 173–175

⁶¹ О „проситељним“ и „препоручитељним“ писмима за писанију детаљно: Пузовић Љ. 2012б, 145–153.“

⁶² Разорени су, попаљени или опљачкани скоро сви манастири на Косову и Метохији, целом Поморављу, Шумадији, Подрињу, Посавини и Срему. Уп. ИСН 1993, 543–546.

⁶³ Није најјасније да ли се под називом „манастир Требиње“ мисли на Дужи и Тврдош, будући да је Тврдош миниран 1694. године. Можда су хиландарци у њему боравили те године, пре рушења.

⁶⁴ О мушком монаштву у српским средњовековним земљама видети: Марковић 1920. О херцеговачким манастирима детаљније: Ђоровић 1999.

⁶⁵ Није наведено, али пошто је у мушком манастиру једна монахиња Теофана, могло би се претпоставити да је она мајка неког монаха.

⁶⁶ Редослед посета је одређен према следећим показатељима: приликом прве посете игуман манастира је Теодосије, следећи пут он је проигуман, а игуман је некадашњи јеромонах Герасим.

⁶⁷ Није јасно да ли је монах.

⁶⁸ Монах Никон је био отац духовника Висариона.

Табела 2: Манастири у којима су боравили хиландарски монаси приликом прикупљања милостиње

Назив манастира	Број листа	Братство
манастир Пива	л. 1б	игуман кир Саватије, Теофил старац, Јевсевије, Филотеј игуман, Аврамије проигуман, Симеон проигуман, Са(...)е јеромонах, Јевсевије, Теофана монахиња, ⁶⁵ проигуман Захарија
манастир Добриловина ⁶⁶	л. 2б (први пут)	игуман Теодосије, монах Макарије, Марко, ⁶⁷ духовник Висарион, монах Никон, ⁶⁸ Теодор јеромонах, Јевтимије јеромонах, монах Теодор, ⁶⁹ Герасим јеромонах, Јевтимије јеромонах, ⁷⁰ Теодор јеромонах, Максим јеромонах, Арсеније јеромонах, Евлогије јеромонах, ⁷¹ Филотије јеромонах
манастир Добриловина	л. 3а (други пут)	игуман Герасим, проигуман Теодосије јеромонах, јеромонах Теодор, јеромонах Максим, јеромонах Филотеј, јеромонах Евлогије
манастир Свети Лука	л. 3б (први пут)	игуман Руфим, егзарх Никон, ⁷² проигуман Аврамије
манастир Светог Луке у Никшићком племени ⁷³	л. 14б (други пут)	игуман Аврамије, егзарх патријархов Никон, јеромонах Арсеније, јеромонах Иларион, јеромонах Герасим, јеромонах Софроније, јеромонах Исаија, јеромонах Аврамије Добриловац проигуман Рувим, поп Саватије, ⁷⁴ проигуман Леонтије, проигуман Теодор

⁶⁹ Изгледа да су у сродству са духовником Висарионом били и Теодор јеромонах, Јевтимије јеромонах, брат Павле, Дамјан, монах Теодор и Божа, јер за све њих приложио по 40 литургија.

⁷⁰ Мајка му је била монахиња Марија.

⁷¹ Мајка му је била монахиња Марта.

⁷² Егзарх патријарха Арсенија III Црнојевића, Никон, боравио је међу херцеговачким племенима вероватно од почетка Бечког рата. У више наврата је посредовао између патријарха Арсенија III и херцеговачких племена, са једне, и представника млетачких власти, са друге стране, у преговорима око ангажовања српских снага на млетачкој страни. Уп. ИЦГ 1975, 195; Томић 1906, 103–107.

⁷³ Тешко је одредити редослед посета, будући да се на оба листа (л. 3б и л. 14б) на којима су записана имена братства помињу игумани и проигумани са истим именима: игуман Руфим, проигуман Аврамије (л. 3б), а затим игуман Аврамије, проигуман Руфим (л. 14б). На л. 3б није записана година, а на л. 14б записана је 1697. година. Можда се само може претпоставити да је поп Гаврило, хиландарски јеромонах, свој први боравак бележио на првим страницама књиге, то јест, да се трудио да редом попуњава књигу, пошто је у оба случаја прилог записан истом руком.

⁷⁴ Поп Саватије писао је своје духовнику, проигуману Леонтију јеромонаху, велики сарандар.

манастир Светог Луке у Никшићком племену	л. 14б (трећи пут)	проигуман Рувим ⁷⁵
манастир Тушимља, храм Светог архистратига Михаила и Гаврила	л. 3б	игуман Теодосије јеромонах, Филотије јеромонах, ⁷⁶ Матеј монах, ⁷⁷ духовник Никон јеромонах, монахиња Марија
манастир Острог	л. 18б	игуман Антоније јеромонах, Теодосије јеромонах
манастир Требиње	л. 22б	игуман Симеон, Георгије јеромонах, поп јеромонах Елефтерије
Сергијева црква	л. 42б	духовник Василије јеромонах
манастир Морача	л. 42бII	игуман Михаил јеромонах, Теодор монах ⁷⁸
манастир Света Тројица	л. 50бII	игуман Арсеније јеромонах

Веома је занимљив помен херцеговачког епископа Василија Јовановића (1638–1671) као светога: л. 18б: *Мон(а)стврѣ Ѡс(ь)трошкѣ ндеже мно-го цѣлвнїе моши потивкаю (с)ветаго и прѣподобнаго ѡтца митрополїта Василїа*. Ђоко Слијепчевић наводи да је најстарији помен његовог светаштва у запису из 1714. године, а други је из 1732. године.⁷⁹ Будући да се овиме помен његовог светаштва помера за деценију до две унапред, није искључено да је он за живота сматран светим, што је касније само канонски потврђено.

Поред монаха у манастирима, у Катастиху су забележени и монаси који су живели у својим кућама (табела 3). Канони су строго забрањивали такву праксу, али она је очигледно била доста заступљена и у српској средњовековној држави, чим се и државно законодавство бавило овим питањем.⁸⁰

⁷⁵ Проигуман Руфим је писао својој мајци, монахињи Магдалени, велики сарандар. Није најјасније да ли се ради о трећој посети јеромонаха Гаврила или је прилог накнадно дописан током другог његовог боравка.

⁷⁶ Писао је матери монахињи Теофани општи лист и „ђеду“ Михаилу општи лист.

⁷⁷ Монах Матеј био је стриц игуману Теодосију.

⁷⁸ Монах Теодор је отац игумана Михаила јеромонаха.

⁷⁹ ССЗН III, 5778; ССЗН II, 2593; Слијепчевић 2006, 162–167.

⁸⁰ Калуђери и калуђерице који се пострижу а живе по својим кућама, да се изгнају и да живе по манастирима (И калоугѣрниѣ и калоугѣрнице коѣ се постризаю, тере живоу оу своихъ коукахъ, да се нжденоу и да живоу по манастирѣхъ, 17. члан Душановог законика). Уп. Веселиновић, 1909, 155–156; Вушковић 2010, 175–176.

Табела 3: Помени монаха који нису живели у манастирима

Насеље	Број листа	Име монаха
село Вишњева	л. 13б	монах Теодор ⁸¹
село Заград	л. 16б	Георгије монах ⁸²
без наведеног места	л. 27а	Стефан монах ⁸³
без наведеног места	л. 29б	Михаило јеромонах ⁸⁴
Вранеш	л. 46бII	проигуман Кипријан ⁸⁵
Рајковић	л. 46бII	Елифаније јеромонах

Појаву мушког монаштва на српским просторима, пратило је, готово истовремено, и присуство женског монаштва, о чему постоје сведочанства још из времена Стефана Немање.⁸⁶ Након пада српских земаља под турску власт, живот у манастирима се није угасио, мада не постоји много података о женском монаштву с краја XV и почетка XVI века.⁸⁷ У ратовима с краја XVII и почетка XVIII века, нестали су бројни женски манастири,⁸⁸ али постоје назнаке да су у појединим местима постојале жене које су се заветовале да ће живети попут калуђерица.⁸⁹ Судаћи по подацима из хиландарског Катастиха бр. 521, монахиње су становале или при већим манастирима, или у својим кућама.⁹⁰

⁸¹ Нико Станишин писао је по 30 литургија као прилог монаху Теодору и матери Никњи (?).

⁸² Прилог поред Георгија монаха дао је и његов син Вукашин и сав дом, што произлази да је као монах живео у својој кући.

⁸³ Прилог је дао Милош, син монаха Стефана, за помен свог оца, и матере Илинке. Није записано да ли су обоје живи или упокојени, ни где је Стефан био монах.

⁸⁴ Прилог је дао Ђуро попоз за оца Михаила јеромонаха и мајку Меледију. Јасно је да је јеромонах Михаило некада био мирски свештеник, само није јасно да ли је он, као и његова супруга, у тренутку писања прилога био и даље жив, или су обоје били покојни.

⁸⁵ Презвитер Гаврил Граховац писао је прилог за свог стрица проигумана Кипријана, али није навео у којем манастиру је он живео.

⁸⁶ Историјат женског монаштва у српским земљама детаљно је обрадио Милојко В. Веселиновић у раду *Српске калуђерице*, Глас СКА 80 (1909) 155–157. Од новијих радова видети Пурковић 1996; Поповић, Ђукић 2004, 525–549; Вушковић 2010, 167–180.

⁸⁷ О постојању женског монаштва за време турске власти сведоче манастирски поменици, који су настајали од XV до XX века. Дечани 109, л. 67–76б; Пљевља 74, стр. 21–31; Новаковић, 1875, 25–28; Веселиновић 1909, 176, 206–220.

⁸⁸ Веселиновић 1909, 211–254.

⁸⁹ Исто, 254–256.

⁹⁰ Веселиновић 1909, 155–156; Вушковић 2010, 175–176; Комар 2001, 26, 34.

Табела 4: Монахиње изван манастира

Насеље	Број листа	Име монахиње
село Постоње	л. 4б	монахиња Јефимија
племе Драговићи	л. 5б	Магдалина монахиња, Макрина монахиња, Макрина монахиња ⁹¹
Требиње	л. 18б	монахиња Јелисавета ⁹²
?	л. 21б	монахиња Теодосија
село Дучица	л. 25б	Марија монахиња, Ана монахиња
село Долна Бијела	л. 28б	Марта монахиња ⁹³
махала Буковица	л. 35б	Јелисавета монахиња ⁹⁴
село Лескова пољана	л. 36	Јелисавка монахиња ⁹⁵
село Грабовица	л. 36б	Неована монахиња ⁹⁶
град Котор	л. 40б	монахиња гувернадурница Ана, ⁹⁷ Јефросима монахиња ⁹⁸
село Попи	л. 47б	монахиња Јефимија и њена мајка, монахиња Теона
племе Драговићи	л. 48бII	Теофана монахиња ⁹⁹

Детаљнијом анализом података које имамо о монаштву које живи ван манастира, долази се до закључка да се готово у свим случајевима ради о породичним људима, односно удовицама, кад су у питању монахиње, и вероватно удовцима, када је реч о монасима. Поред тога, и у самим манастирима се често среће више чланова једне породице.

⁹¹ Није најјасније да ли се ради о две монахиње истог имена или је то једна монахиња, која је два пута уписала прилог, први пут 40 литургија (сарандар), а други пут општи лист (годишњи помен).

⁹² Господин хаџи Јово Витковић из Требиња је за мајку, монахињу Јелисавету, писао општи лист.

⁹³ Радојко и Радојица Чарапићи писали су мајци, Марти монахињи, свету проскомидију.

⁹⁴ Јанко је матери Јелисавети монахињи писао прилог.

⁹⁵ Два пута, у различитим временским периодима, и различитим писарским рукама забележено је: „писа Стефан мајци Јелисавци монахињи помен и светују проскомидију.“

⁹⁶ Поп Маго и Милутин писали су проскомидију Неовани монахињи, а поред је било записано „не плати.“

⁹⁷ Монахиња Ана, гувернадурница, писала је прилоге за мужа, сина, девера, родитеље и себе.

⁹⁸ Монахиња Јефросима писала је прилог за себе и кћер.

⁹⁹ Протопоп Петар писао је Теофани монахињи општи лист.

У зависности од времена доласка и монаха који је носио књигу у писанију, бележени су прилози. Најчешћи забележен прилог је „литургија“ (односно „летургија“), који је могао да варира, од једне до сто, у броју. Под „литургијом“ се мислило на помињање приложника и њихових живих и упокојених сродника на одређеном броју литургија у зависности од висине прилога. И у другим књигама за уписивање милостиње (сачуваним у хиландарској, дечанској, никољачкој, пећкој и другим рукописним збиркама) забележена је „литургија“, у смислу прилога, мада је преовладавао општији назив, попут „сарандара“¹⁰⁰ или „парусије“¹⁰¹ за одређену врсту помена. У овом Катастиху сарандар је забележен више пута, али чешће је дефинисан као 40 литургија.

Израз „парусија“ ниједном није поменут у овој књизи, јер га је заменио израз „општи лист“ који је управо значио редовно годишње помињање приложника. „Општи лист“, износио је два цекина, што се углавном сазнаје посредним путем: код имена приложника који су платили пола износа, забележено је да су дали један цекин, а други остали дужни (село Дужи, л. 31б; село Превиш, л. 39б).¹⁰²

„Проскомидија“¹⁰³ је забележена неколико пута, а износила је цекин, односно, пола вредности општег листа (село Глибавац, л. 42II). Судећи по другим изворима, њена вредност је била једнака вредности 100 литургија, тј. такође цекин (племе Драговолићи, л. 48бII). Да је прилог „света проскомидија“ био еквивалент за 100 литургија забележено је и код села Грачац (л. 54IIб).

Најзагонетнији прилог је „помен“, који је редовно бележен у селима Лике и Крбаве. Ова књига не пружа довољно података који би дали одговор на питање да ли се под овом ставком мисли на само један помен у манастиру или на нешто друго.

Уместо готовог новца даван је еквивалент у роби: један ован и пола букиле¹⁰⁴ жита сваке треће године (Херцеговина) за „општи лист“, односно

¹⁰⁰ Четрдесетодневни помен, односно 40 литургија. Уп. Руварац 1903, 116–117, 144–145.

¹⁰¹ Редован годишњи помен, уп. АСАНУК, А 1733/118.

¹⁰² Прилог у висини општег листа даван од стране више домаћинстава у једном месту, попут села Превиш код Никшића (л. 39б), приликом једног боравка хиландарског монаха, може да укаже и на евентуално такмичење комшија у издашности, будући да нису били довољно богати да цео износ плате одједном.

¹⁰³ Реч „проскомидија“ има више значења: место у олтару где се припремају дарови за Свету евхаристију; прикупљање прилога за манастир; сам прилог се назива проскомидија, и рукописна књига у коју су уписиване проскомидије, тј. прилози се називају „проскомидија“. Уп. Синдик 1998, 279.

¹⁰⁴ Мера за житарице, четвртина „стара“: Skok 1971, 232.

ждребац, јарац, ован или кварта¹⁰⁵ пшенице (Лика и Крбава) за „помен“. Можда би се чак могла утврдити динамика долазака хиландарских калуђера у одређена места на основу приложника општих листова, поготову оних који су манастиру обећавали по брва сваке треће године.¹⁰⁶

Вредна је помена белешка у Катастиху (л. 42б) да је духовник јеромонах Василије при Сергијевој цркви (у Подима?) дао прилог у висини сарандара и за манастир Светог Павла на Светој Гори, што сведочи о доброј сарадњи ова два српска светогорска манастира.¹⁰⁷

Овим радом нису исцрпене све могућности проучавања Катастиха бр. 521, будући да ономастичка истраживања нису рађена, јер заслужују посебну студију. Поседна вредност овог споменика долази до изражаја ако се има на уму обим, разноврстност и богатство података насталих у времену великих ратних збивања и политичких промена током Бечког рата и након њега. Помени манастира, монаха, монахиња, насеља са њиховим сеоским, племенским и војничким старешинама, изузетно су важни јер пружају могућност сагледавања стања српског народа и цркве на једном делу српског етничког простора у изузетно сложеним политичким околностима.

¹⁰⁵ Мера за жито, различите вредности према месту и времену. Уп. Рјечник ЈАЗУ 5, 1898–1903, 850.

¹⁰⁶ Дешавало се често да верници обећају прилог манастиру, па чак и да се тај прилог упише, али да га, на крају, из неког разлога не дају. Због тога је на више места у књизи забележено да ли је приложник заиста дао обећани прилог, тако што је са стране уписано „плати“, а за оне који то нису учинили „не плати“. Захваљујући приложницима који су давали само део, било је могуће утврдити вредност појединих прилога.

¹⁰⁷ О манастиру Светог Павла на Светој Гори видети Пузовић Љ. 2014, 45–53, са новијом литературом.

ИЗВОРИ

СТАРИ РУКОПИСНИ ИЗВОРИ

- АСАНУК, МП, „А“ 1733/118: Архив Српске академије наука и уметности у Карловцима, Митрополијско-патријаршијски архив, фонд А, 1733/118.
- Дечани 109: Збирка рукописних књига манастира Високи Дечани, бр. 109.
- Катастих бр. 521: Збирка рукописних књига манастира Хиландара, бр. 521.
- Пљевља 74: Збирка рукописних књига манастира Света Тројица код Пљеваља, бр. 74.

ОСТАЛИ ИЗВОРИ

- Гавриловић 2003: С. Гавриловић, *Извори о Србима у Угарској с краја XVII и почетком XVIII века*, III, Београд 2003.
- Димитријевић 1922: С. М. Димитријевић, *Грађа за српску историју из руских архива и библиотеке*, Споменик Српске краљевске академије 53, Сарајево 1922.
- Јачов 1981: М. Јачов, *Правни савјетници при млетачкој влади о православнима у Далмацији и Боки Кољорској*, Споменик САНУ 122 (1981) 61–90.
- Комар 2001: Г. Комар, *Савинске чипуље новских фамилија*, Херцег Нови 2001.
- Комар 2000: *Лидро од Гердља, на 1750. мјесеца јунија описаније чипуљах ои мјеста Гердља, Кирил Самарђић*. Прир. Г. Комар, Београд 2000.
- Матић 1931, 1932: С. Матић, *Кашасији њећски из 1660–1666*, Гласник Историског друштва у Новом Саду 4 (1931) 207–223, 447–455; Исто, 5 (1932) 72–79, 418–422.
- Новаковић 1875: С. Новаковић, *Српски њоменици XV–XVIII века*, Београд 1875.
- Сава Хиландарац 1908: *Кашалої библиотеке хиландарске на Св. Горе Аџонској*, саставио Сава Хиландарац 1908 (у рукопису НБС, Р 1042).
- Срећковић 1890: П. С. Срећковић, *Второе завѣстїиіе Аџанасиа дїакона Србиїа на 1691–1699*, Споменик СКА 5 (1890) 23–38.
- Станојевић 1970: Г. Станојевић, *Попис Херцеїоваца ѡреселених у Боку Кољорску ѡослије Карловачкої мира*, Историјски записи 27/1–2 (1970) 165–170.
- Станојевић 1974: Г. Станојевић, *Први кашасиїар херцеїовачкої країа из 1702. ѡдїне*, Гласник цетињског музеја 7 (1974) 129–172.
- Станојевић 1983: Г. Станојевић, *Кашасиїри Херцеї-Нової и Рисна из 1704. ѡдїне*, Споменик САНУ 125 (1983) 3–160.
- Трифуновић 1981: Ђ. Трифуновић, *Светїоїорски образац за ѡисма у Лешку земљу или Малу Русију*, Археографски прилози 3 (1981) 161–165.
- Тричковић 1980: Р. Тричковић, *Српска црква средином XVII века*, Глас САНУ 320 (1980) 61–164.

- Aličić 1985: A. S. Aličić, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Sarajevo 1985.
- Aličić 1991: A. S. Aličić, *Privredna i konfesionalna struktura stanovništva u Hercegovini krajem XVI stoljeća*, Prilozi za orijentalnu filologiju 40 (1990), Sarajevo 1991, 125–192.
- Kaser 2003: K. Kaser, *Popis Like i Krbave 1712. godine: obitelj, zemljišni posjed i etničnost u jugozapadnoj Hrvatskoj*, Zagreb 2003.

ЛИТЕРАТУРА

- Богдановић 1978: Д. Богдановић, *Кашалот ћирилских рукописа манастира Хиландара*, Београд 1978.
- Веселиновић 1909: М. В. Веселиновић, *Српске калуђерице*, Глас СКА 80 (1909) 155–256.
- Вушковић 2010: Марија Вушковић, *Женско монаштво у средњовековној Србији*, Историја Поморавља и два века Варваринске битке, Крушевац 2010, 167–180.
- Грујић 1993: Р. Грујић, *Азбучник Српске православне цркве по Рагославу Грујићу*, приредио С. Милеуснић, Београд 1993.
- Дабић 1984: В. С. Дабић, *Банска крајина 1688–1751*, Београд–Загреб 1984.
- Дабић 2000: В. С. Дабић, *Војна Крајина. Карловачки генералат (1530–1746)*, Београд 2000.
- Дабић 2001: В. С. Дабић, *Прејиска Срба у Хабзбуршкој монархији (16–18. век)*, Писмо. Прир. Р. Љушић, Београд 2001, 39–70.
- ИСН 1993: *Историја српског народа*, III/2. Ур. Р. Самарцић, Београд 1993.
- ИЦГ 1975: *Историја Црне Горе: од почетка XVI до краја XVIII вијека*, III/1. Ур. М. Ђуровић, Титоград 1975.
- Катић 2000: Т. Катић, *Сувоземни њуш од Београда до Видина. Према дневнику похода Мустафа-паше Ђурилића 1690. године*, Историјски часопис 47 (2000) 103–115.
- Караџић, Шибалић 1995: С. Караџић, В. Шибалић, *Дробњак и породице у Дробњаку и њихово поријекло*, Београд 1995.
- Комар 2001: Г. Комар, *Светоусијенски манастир Савина у Мељинама код Херцег Новој*, Херцег-Нови 2001.
- Комар 2007: Г. Ж. Комар, *Херцеговина у Боки: Владиславићи, Мајазиновићи, Јовановићи, Војновићи (шемељи модерној Херцег-Новој)*, Херцег-Нови 2007, 10–19.
- Комар 2009: Г. Комар, *Митрополији Саватије и Стефан Људибрајићи и њихово доба: Приморска епископија и митрополија (1653–1762)*, Херцег Нови 2009, 7–58.

- Комар 2010: Г. Комар, *Владика Саватије Љубидрајић Руђић – његови биографији*, Зборник Матице српске за историју 82 (2010) 23–57.
- Лековић 2009: Ж. Лековић, *Манастири у Дробњаку, Сјомен месџа – историја – сећања*, Београд 2009, 201–211.
- Лома 2013: А. Лома, *Топонимија Бањске хрисуве: ка осмишљавању сјаросрјској њономасџичкој речника и дољем њознавању њишесловенских именовних образаца*, Београд 2013.
- Лубурић 1930: А. Лубурић, *Дробњаци, њлеме у Херцеговини: њорекло, њрошлост и њишничка улоја у нашем народу*, Београд 1930.
- Марковић 1920: В. Марковић, *Православно монашџво и манастири у средњовековној Срдији*, Сремски Карловци 1920.
- Мијушковић 1953: С. Мијушковић, *Један докуменџ о учесџивовању миџројолиџа Саватије Љубидрајића у диџкама Морејској раџа*, Историски записи 9/1 (1953) 266–269.
- Милаш 1901: Н. Милаш, *Православна Далмација*, Нови Сад 1901.
- Пејовић 1995: Т. Пејовић, *Манастири на њлу Црне Горе*, Нови Сад – Цетиње 1995.
- Поповић, Ђукић 2004: Д. Поповић, Б. Ђукић, *Живоџ у монашкој заједници*, Приватни живот у српским земљама средњег века, Београд 2004, 525–549.
- Пузовић Љ. 2012а: Љ. Пузовић, *Писанија монаха манастира Дечана у XVIII веку на њримеру Оџишџе лисџа (Дечани 154)*, Дечани у светлу археографских истраживања, Београд 2012, 241–267.
- Пузовић Љ. 2012б: Љ. Пузовић, *Два дечанска њисма за њисанију из њрве њоловине XIX века*, Археографски прилози 34 (2012) 145–153.
- Пузовић Љ. 2014: Љ. Пузовић, *Библиџека манастира Свеџој Павла на Свеџој Гори*, Читалиште 25 (2014) 45–53.
- Пузовић П. 2006: П. Пузовић, *Херцеговачки миџројолиџи Симеон и Саватије Љубидрајић, Некџарије Зоџовић и Пеџар Зимоџић*, Прилози за историју Српске православне цркве, III, Фоча 2006.
- Пурковић 1996: М. Пурковић, *Принцезе из куће Немаџића*, Београд 1996.
- Радојичић 2008: Д. Радојичић, *Занимања сџановника рисанској краја на основу Катасџра из 1704. њодине*, Гласник Етнографског института САНУ 56/1 (2008) 211–225.
- Руварац 1901: И. Руварац, *О хумским њискојима и херцеговачким миџројолиџима до њодине 1766*, Шематизам српско-православне херцеговачко-захумске митрополије, Мостар 1901.
- Руварац 1903: И. Руварац, *Сарандар и њарусија*, Српски Сион (1903) 116–117, 144–145.
- Сава 1996: Сава, еп. шумадијски, *Срџски јерарси од деветџој до двадесетџој века*, Београд–Подгорица–Каленић 1996.

- СБР II: *Српски диографски речник*, II, В–Г, Нови Сад 2006, 566.
- Синдик 1998: Н. Р. Синдик, *Карејска њроскомидија*, Хиландарски зборник 10 (1998) 279–298.
- Слијепчевић 2006: Ђ. Слијепчевић, *Хумско-херцеговачка епархија и епископији (митрополији) од 1219. до краја XIX века*, Епископија Захумско-херцеговачка, Београд 2006, 109–198.
- Томић 1902: Ј. Н. Томић, *Десет година из историје српског народа и цркве под Турцима (1683–1693)*, Београд 1902.
- Томић 1906: Ј. Н. Томић, *Патријарх Арсеније III Црнојевић према Млечићима и његовој 1685–1695*, Глас СКА 70 (1906) 65–161.
- Томић 2000: С. Томић, *Дробњак. Пива. Бањани*, Подгорица 2000.
- Тричковић 1992: Р. Тричковић, *Српски патријарх Калиник I. Друга обнова Пећке патријаршије*, Историјски часопис 39 (1992) 87–118.
- Тричковић 2013: Р. Тричковић, *Београдски њашалук 1687–1739*. Прир. Н. Шулетић, Београд 2013.
- Ђоровић 1999: В. Ђоровић, *Српски манастири у Херцеговини*, Београд 1999.
- Фотић 1998: А. Фотић, *Најњзнајнији хиландарски ферман*, Хиландарски зборник 10 (1998) 299–316.
- Фотић 2000: А. Фотић, *Света Гора и Хиландар у Османском царству (XV–XVII век)*, Београд 2000.
- Шобајић 1938: П. Шобајић, *Никшић*, Београд 1938.
- Шулетић 2011: Н. Шулетић, *Берати патријарха Калиника I*, Зборник Матице српске за историју 83 (2011) 97–104.
- Шулетић 2013: Н. Шулетић, *Пореске обавезе „Пећке патријаршије” у време патријарха Калиника I (1691–1710)*, Зборник Матице српске за историју 88 (2013) 7–23.
- Imenik mesta 1960: *Imenik mesta: pregled svih mesta, opština i srezova u Jugoslaviji sa poštama i teritorijalno nadležnim sudovima i javnim tužiocima*, Beograd 1960.
- Rječnik JAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. 5, Zagreb 1898–1903; sv. 89, Zagreb 1974.
- Skok 1971: P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, Zagreb 1971.
- Šekularac 2011: B. Šekularac, *Dokumentarni i narativni podaci o Vlasima u Crnoj Gori*, Matica (2011) 253–268.

Ljiljana I. Puzović

PIOUS DONATIONS (PISANIYA), ACCORDING TO THE
KATASTICH OF THE HILANDAR MONASTERY (№ 521)
A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE SERBS AND THE EASTERN
ORTHODOX CHURCH IN THE LATE 17TH AND THE EARLY 18TH CENTURY

SUMMARY

During Ottoman rule in Serbian lands, the term “pisaniya” was used to describe particular customary activities of Orthodox Christian monks who were traveling from region to region, visiting pious Christians, collecting donations for their monasteries and recording the results of their visitations in special books. An example of such books is the manuscript *Katastich* № 521, in which the monks of the Serbian monastery of Hilandar at Mount Athos recorded the names of contributors and types of contributions collected through *pisaniya* between 1694 and 1704 in the regions of Herzegovina, Lika and Krbava. The creation of this manuscript coincided with the major military conflict, the Great Turkish War (1683–1699) and the immediate post-war period. The culmination of military operations in central Serbian lands (1688–1690) was marked by the destruction and devastation of enormous proportions, with far reaching consequences. Therefore, the monks of Hilandar had to restrict their visitations mainly to the semi-liberated regions of Herzegovina, the Bay of Kotor (under the Venetian control), Lika and Krbava (under the Habsburg control). During their travels, they visited many places and monasteries. Hence, *Katastich* № 521 contains a great body of data important for historical geography, demography and church history, including data on monastic fraternities, female monasticism, and local Serbian leaders. Data recorded in the *Katastich* offer an important insight into the status of the Serbs and Eastern Orthodox Church at the time of the Great Turkish War (1683–1699).

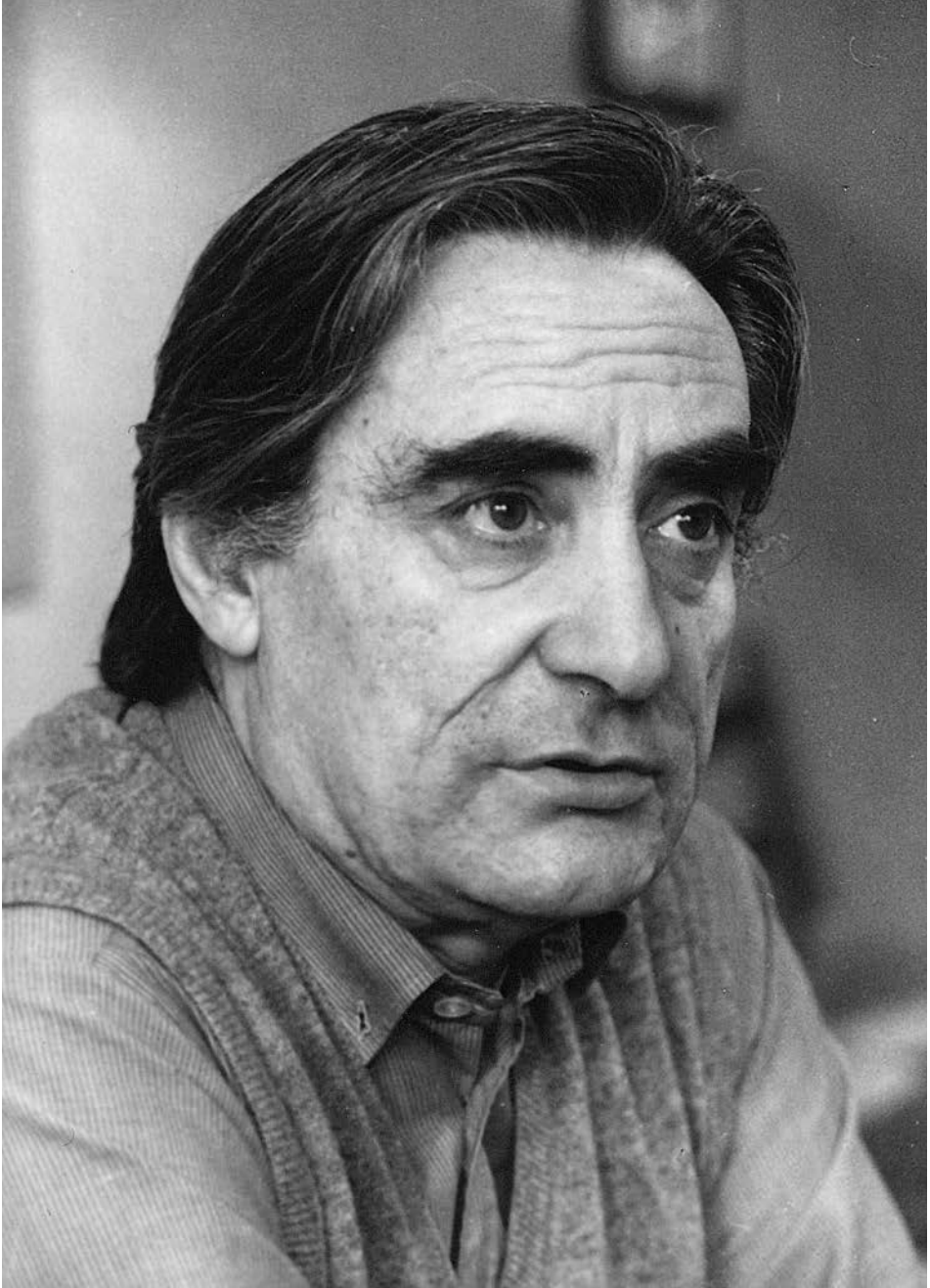
ЛИКОВНИ ПРИЛОЗИ

Сл. 1. Димитрије Богдановић

Сл. 2. Димитрије Богдановић, децембар 1985.

Сл. 3. Слева надесно: Драган Недељковић, Дејан Медаковић,
јеромонах Хризостом (Столић), Димитрије Богдановић и непозната особа

Сл. 4. Слева надесно: Соња Богдановић (трећа), Димитрије Богдановић (четврти),
Фрањо Баришић (пети) на промоцији Каталога ћирилских рукописа манастира
Хиландара, САНУ, 1978.

Сл. 5. Здесна налево: Димитрије Богдановић, помоћник управника Народне библиотеке Милорад Најдановић, његова светост патријарх српски господин Герман, непосредно по отварању нове зграде Народне библиотеке (1973)

Сл. 6. Иво Андрић (други слева) у посети Археографском одељењу; слева надесно: Димитрије Богдановић (први), помоћник управника Народне библиотеке Милорад Најдановић (четврти) и манипулант у библиотеци Милан Јакшић (пети)

Сл. 7. Димитрије Богдановић (први слева) са Светозаром Радојчићем и супругом Соњом у Семинару за историју уметности Филозофског факултета

Сл. 8. Димитрије Богдановић (први слева) у Институту за историју уметности Филозофског факултета с Дејаном Медаковићем (у средини) и Радованом Самарцићем (здесна)

Сл. 9. Слева надесно: Димитрије Богдановић, Бранислав Црнчевић, Матија Бећковић, Дејан Медаковић, Душан Радовић и Стеван Раичковић на Светој Гори

Сл. 10. Димитрије Богдановић с колегама у Сентандреји: Стојан Вујичић (други слева), Динко Давидов (седи у средини), Сретен Петковић и Миодраг Јовановић (стоје здесна)

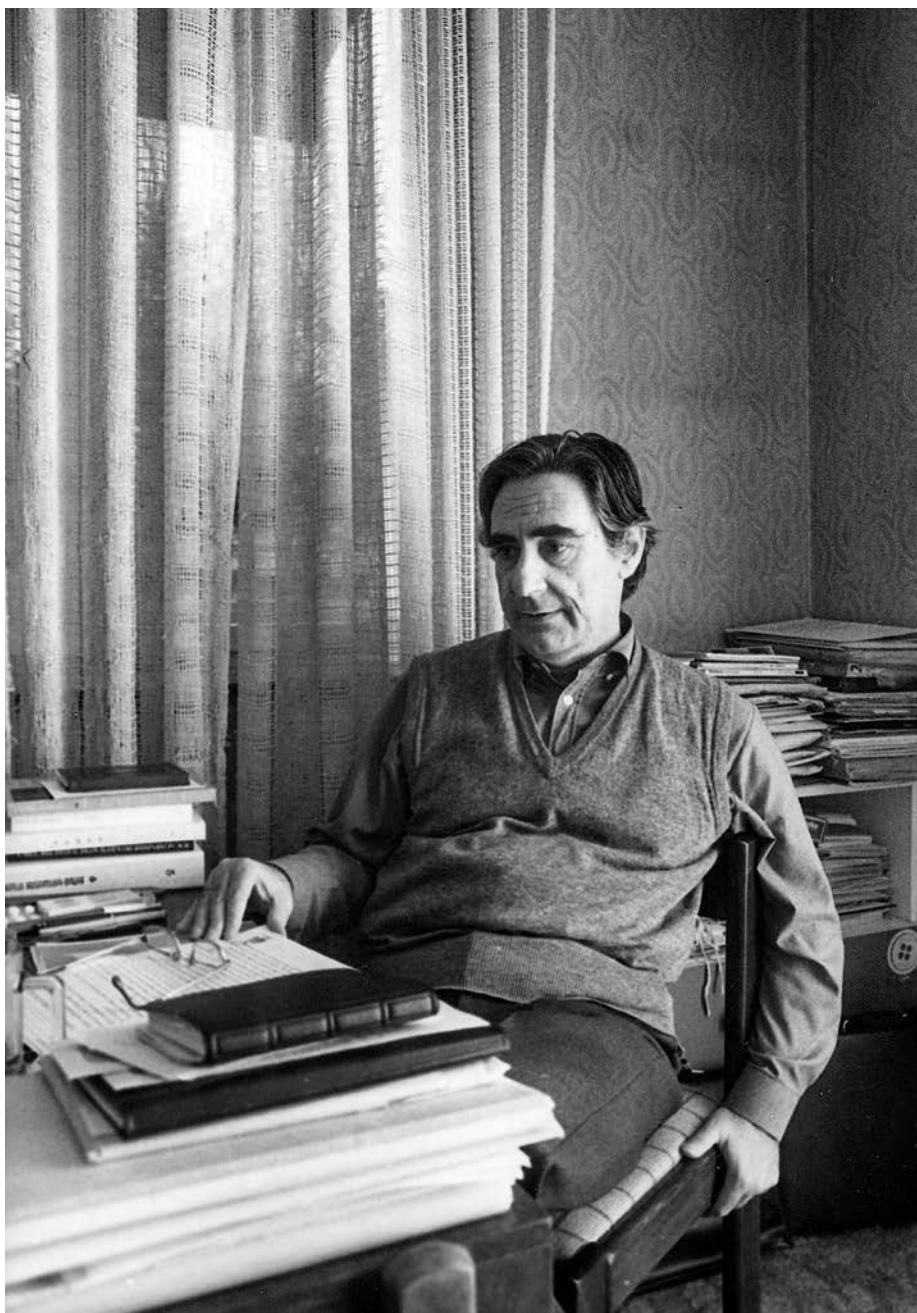
Сл. 11. Димитрије Богдановић с колегама у Раваници: Јованка Калић (прва слева),
Фрањо Баришић (трећи слева), Станислав Хафнер (пети), Радован Самарџић
(шести)

Сл. 12. Димитрије Богдановић с Димитријем Стефановићем у Великој Ремети

Сл. 13. Димитрије Богдановић држи предавање на Универзитету Колумбус (Охајо)

Сл. 14. Димитрије Богдановић у својој радној соби

IX F 70 (5 14)

Зборник ходошки

Ванф, IV + 188 + 3 ; 21,0 x 14,0 ; 16,5 x 8,5 ; 26 ;
 Чешки музеографи

Сб. 1	1 - 8	зан. н. 1, 8	
2	9 - 16	зан. н. 9	
3	17 - 24		
4	25 - 32		
5	33 - 40		
6	41 - 48		
7	49 - 56		
8	57 - 64		
9	65 - 72		
10	73 - 80		
11	81 - 88		
12	89 - 96		
13	97 - 104		
14	105 - 112		
15	113 - 120		
16	121 - 128	зан. н. 128	
17	129 - 136	зан. н. 129, опис. 139 , н. 131, опис. 135	
18	137 - 144	зан. н. 140	
19	145 - 152	зан. н. 146	
20	153 - 160		
21	161 - 169	опис. н. 163	
22	169 - 176	опис. н. 174	
23	177 - 184	зан. н. 181, 184	
24	185 - 188	зан. н. 185, 188 (отра жетт.)	

Не естудира нешто за
 ниво ходошки; он рачуна
 појави и симболика на ниво

Аус. архив = VV

зам:

Брекетт Вилхелм: илуст. до ниво 160 н. 8-9 Мафарија прекописување
 црква Карл. мост; 3 ниво 160-169 н. 9' при гму: (Тол. 10 1, 8 и 9
 ex libro, Compendium Syntagmatis Matthaei Vlastensis continens, sec. XVI clar-
 taceo in 4., Bibliotheca metropolitana Carolinensis, transmissa sunt).

Ка н. 130 при гму. Маф. црква: Fol. isthoc, hunc spectat, an ad firmam
 Codicis, incertum.

Сл. 15. Опис Ходошког зборника (Народни музеј, Праг), радни материјал

Leraan, 26. / 1345
 71, 81, 89, 97, 108, 116, 118, 129, 130
 100' 141
 Leraan, 4. p. 32
 (130/324)

2; 16, 24, 29, 31, 32, 33, 35, 80, 85, 106, 113, 129, 130, 139'

Писку: скуптаван за зуп - абвуги (Омилугов),

Писку: скуптаван за зуп - абвуги (Омилугов);
 25, 5 x 19, 0 ; 20, 0 x 14, 0 ; (33 - 31, 32, 32, 27, 28)

Купу конвентуа. Писку: скуптаван.
 Остале свештенике бити делом писку, писку (7)

16. 1 1-8 1812
 2 9-16
 3 17-24
 4 25-32
 5 33-40
 6 41-48
 7 49-54
 8 55-62
 9 63-69
 10 70-77
 11 78-85
 12 86-93
 13 94-101
 14 102-109
 15 110-117
 16 118-125
 17 126-133
 18 134-141

1. 14 месеца штом се додана
 Недостује зело свештенике
 1. 36 рече штом. писку
 штом писку (6) ✓
 1. 24 месеца писку (7) ✓
 1. 24 месеца писку (Зубовско се записује)

1 x 0 = 0
 1 x 6 = 6
 1 x 7 = 7
 16 x 8 = 128
 (141) ✓

Лоције: остале словно не слажу се са Лера.
 због св. (7) која недостује! 14. 8 91. итс.

Сл. 16. Опис рукописа бр. 32 из збирке манастира Дечана, радни материјал

- (узне редослед)
- К 111) Синтагма Мавроје Влашковић, срп., XIV в. Ђакоп, 294 л. 290 x 225 мм. ²¹⁰ Записи.
- К 112) Синтагма Мавроје Влашковић, срп., XVI в. Ђакоп, 169 л. 320 x 245 мм.
- Манастирски списак (с. Ђакоповић)
- К 113) Капош Манастир, срп., XIV в. Ђакоп-Манастир, 133 л. 230 x 155 мм. Записи.
- К 114) Ђакоп, срп., крај XIV - прв. XV в. Ђакоп, 236 л. 255 x 175 мм. Записи.
- Завеса (са списком) као 108
- К 115) Ђакоп, срп., крај XIV - прв. XV в. Ђакоп, 267 л. 220 x 145 мм. Записи.
- К 116) Записи, срп., Манастир Генадија, XVI - XVII в. Ђакоп, 161 л. 210 x 145 мм. Записи.
- К 117) Ђакоповић, срп., XV в. Ђакоп, 161 л. 210 x 130 мм. Записи. ¹⁴⁰

Сл. 17. Радни материјал из 1977. године за Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI-XVII века)

САДРЖАЈ

Уводна реч	7
ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И РУКОПИСНО НАСЛЕЂЕ	11
Мирјана Бошков	
Тропар и кондак кијевском кнезу Владимиру у рукопису Данила Крпца	13
MIRJANA BOŠKOV	
A TROPARION AND A KONTAKION DEDICATED TO THE KIEVAN PRINCE VLADIMIR IN THE MANUSCRIPT OF DANIL KRPAС	33
Зорица Витић	
„Слово о житију светог Антонија“ Гаврила Тројичанина	35
ZORICA VITIĆ	
“THE SERMON ABOUT THE LIFE OF ST. ANTHONY” BY GAVRILO TROJICANIN	45
Јасмина Грковић-Мејџор	
ЧУДО, ДНЕЉ И ДНЕО У СТАРОСЛОВЕНСКОМ ЈЕЗИКУ	55
JASMINA GRKOVIĆ-MAJOR	
ЧУДО, ДНЕЉ AND ДНЕО IN OLD CHURCH SLAVONIC	66
Аксинија Джурова, Диљана Радославова	
Новооткрити фрагменти од Ловешкија Дамаскин: ПРЕДВАРИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ	67
AХINIЈA DŽUROVA, DI LJANA RADOSLAVOVA	
NEW-FOUND FRAGMENTS FROM THE LOVECH DAMASKIN: PRELIMINARY NOTES	83
Климентина Иванова	
Панигирик № 282 од Библиотека на Србјската патриаршија в контекста на Балканската кирилска книжнина	93
KLIMENTINA IVANOVA	
THE BOOK OF PANEGYRICS AT THE LIBRARY OF THE SERBIAN PATRIARCHATE IN THE CONTEXT OF THE BALKAN CYRILLIC LITERATURE	122

Томислав Јовановић Библијска и апокрифна подлога Пролошког житија Светог пророка Јеремије	123
Томислав Јовановић BIBLICAL AND APOCRYPHAL PATTERNS OF THE PROLOGUE VITA OF THE HOLY PROPHET JEREMIAH	142
Јанис Какридис по, последн, последољетнје: от «метафизики предлогов» к историческој грамматице	149
YANNIS KAKRIDIS по, последн, последољетнје: FROM THE "METAPHYSICS OF PREPOSITIONS" TOWARDS HISTORICAL GRAMMAR	163
Мирослав А. Лазич Од Божидара Вуковића до Дионизија дела Векије: идентитет и псеудоним у култури раног модерног доба	165
MIROSLAV A. LAZIĆ FROM BOŽIDAR VUKOVIĆ TO DIONISIO DELLA VECCHIA: THE IDENTITY AND PSEUDONYM IN EARLY MODERN CULTURE	185
Катарина Мано-Зиси Непознати препис Службе светом кнезу Лазару и Слова о кнезу Лазару из треће деценије XV века	187
KATARINA MANO-ZISI AN UNKNOWN COPY OF THE SERVICE TO HOLY PRINCE LAZAR AND THE NARRATION ON PRINCE LAZAR FROM THE THIRD DECADE OF THE 15 TH CENTURY	201
Анисава Милтенова Ан експлоред манускрипт њитх апокрифа ин те колеџион оф Балтазар Вогишић	211
Анисава Милтенова Један непроучени рукопис који садржи апокрифе из збирке Валтазара Богишића	226
Александар Наумов Теологија у списима Ђурђа Црнојевића и Божидара Вуковића	227
ALEKSANDER NAUMOW THEOLOGY IN THE WRITINGS OF ĐURAĐ CRNOJEVIĆ AND BOŽIDAR VUKOVIĆ	238

ЉИЉАНА И. ПУЗОВИЋ ПРИКУПЉАЊЕ ПИСАНИЈЕ ПРЕМА КАТАСТИХУ МАНАСТИРА ХИЛАНДАРА (БР. 521): ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ СРПСКЕ ЦРКВЕ И НАРОДА КРАЈЕМ XVII И ПОЧЕТКОМ XVIII ВЕКА	239
LJILJANA I. PUZOVIĆ PIOUS DONATIONS (PISANIYA), ACCORDING TO THE KATASTICH OF THE HILANDAR MONASTERY (№ 521): A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE SERBS AND THE EASTERN ORTHODOX CHURCH IN THE LATE 17 TH AND THE EARLY 18 TH CENTURY	263
ЈОХАНЕС РАЈНХАРТ СЛОВО (ПСЕУДО-)НЕКТАРИЈА ЦАРИГРАДСКОГ „IN THEODORUM MARTYREM“ (СРГ 4300; ВНГ 1768) У СРПСКОСЛОВЕНСКОМ ПРЕВОДУ	265
JOHANNES REINHART THE SERMON OF (PSEUDO-)NECTARIUS OF CONSTANTINOPLE “IN THEODORUM MARTYREM” (СРГ 4300; ВНГ 1768) IN A SERBIAN CHURCH SLAVONIC TRANSLATION	285
НАТАЛИЈА В. РАМАЗАНОВА СЕРБСКЕ СВЕТАТЕЉИ САВВА И АРСЕНИЈ В РУССКИХ ПЕВЧЕСКИХ РУКОПИСЯХ	287
NATALIA V. RAMAZANOVA SERBIAN SAINTS SAVA AND ARSENJE IN RUSSIAN CHANT COLLECTIONS	297
ВИКТОР САВИЋ ПРЕПИС КАРЕЈСКОГ ТИПИКА ИЗ XVI ВЕКА (АХС 134/135)	299
VIKTOR SAVIĆ A 16 TH -CENTURY MANUSCRIPT COPY OF THE TYPIKON OF KARYES (AHS 134/135)	322
ЈОВАНА СТАНОЈЛОВИЋ ОРНАМЕНТИКА РУКОПИСНИХ КЊИГА МОНАХА РОМАНА (ДРУГА ЧЕТВРТИНА XIV ВЕКА)	325
JOVANA STANOJLOVIĆ ORNAMENTATION IN THE MANUSCRIPTS WRITTEN BY THE MONK ROMAN (THE SECOND HALF OF THE 14 TH CENTURY)	344
ЈАН СТРАДОМСКИ DWIE NIETYPOWE REDAKCJE KORMCZEJ ŚW. SAWY W ZBIORACH RĘKOPISÓW CERKIEWNYCH W POLSCE	357

JAN STRADOMSKI TWO COPIES OF AN ATYPICAL RECENSION OF THE NOMOCANON OF SAINT SAVA (KRMČIJA) IN RELIGIOUS MANUSCRIPT COLLECTIONS IN POLAND	373
ТАТЈАНА СУБОТИН-ГОЛУБОВИЋ Хиландар 608 (МИНЕЈ ЗА ДЕЦЕМБАР) – ВЕСНИК ПРОМЕНА У ЛИТУРГИЈСКОМ ЖИВОТУ СРЕДЊОВЕКОВНЕ СРБИЈЕ	375
TATJANA SUBOTIN-GOLUBOVIĆ HILANDAR № 608 (DECEMBER MENAION): THE HERALD OF CHANGE IN THE LITURGICAL LIFE OF MEDIEVAL SERBIA	397
ЈАНИС ТАРНАНИДИС Слика српске списатељске и духовне делатности у XIII и XIV веку која се јавља у синајским словенским рукописима пронађеним 1975. године	399
YANNIS TARNANIDIS THE IMAGE OF SERBIAN LITTERARY AND SPIRITUAL ACTIVITY IN THE 13 TH AND 14 TH CENTURIES AS REFLECTED IN SLAVIC MANUSCRIPTS FOUND IN 1975 IN THE MOUNT SINAI	410
СЕРГЕЙ Ю. ТЕМЧИН Образ св. Вассиана Константинопольского как модель развития культа св. Прохора Пшинского: гимнография и агиография	411
SERGEY Y. TEMCHIN THE IMAGE OF BASSIANOS OF CONSTANTINOPLE AS THE MODEL FOR THE DEVELOPMENT OF THE CULT OF ST. PROHOR OF RČINJA: HYMNOGRAPHY AND HAGIOGRAPHY	425
БРАНИСЛАВ ТОДИЋ О једном месту у повељи Стефана Немањића Хиландару	427
BRANISLAV TODIĆ ON ONE PASSAGE IN THE CHARTER OF STEFAN NEMANJIĆ FOR HILANDAR	435
МАРИНА В. ЧИСТЯКОВА О јужнословјанских преводима Стишног пролога	437
MARINA V. CHISTYAKOVA SOUTH SLAVIC TRANSLATIONS OF THE VERSE PROLOGUE	455

СЕЃАЊА	457
ВЛАДЕТА ЈЕРОТИЋ ДИМИТРИЈЕ БОГДАНОВИЋ – У МОМЕ СЕЃАЊУ	459
КРАСИМИР СТАНЧЕВ С ДИМИТРИЕ БОГДАНОВИЧ В КОМИСИЈАТА ЗА РЃКОПИСИ НА СИВАЛ	463
ДИМИТРИЈЕ СТЕФАНОВИЋ СЛУЖБА ПРЕСВЕТОЈ БОГОРОДИЦИ У ЧАСТ И СПОМЕН ЧУДОТВОРНЕ ЈОЈ ИКОНЕ ВЕЛИКОРЕМЕТСКЕ: ОСВРТ НА ПРЕВОД АКАДЕМИКА ДИМИТРИЈА БОГДАНОВИЋА	469
ЛИКОВНИ ПРИЛОЗИ	473

SCALA PARADISI
АКАДЕМИКУ ДИМИТРИЈУ БОГДАНОВИЋУ У СПОМЕН
1986–2016

СЛОВЕНСКИ И СРПСКИ СРЕДЊИ ВЕК
Књига 1

Уредник серије
Јасмина Грковић-Мејџор

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнез Михаилова 35

Технички уредник серије
Виктор Савић

Обрада ликовних прилога, слог и прелом
Мирослав Лазић

Тираж
400 примерака

Штампа и повез
Службени гласник, Београд

© Српска академија наука и уметности
2018

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд

811.163.1(082)

091=16(082)

SCALA paradisi. Академику Димитрију Богдановићу у спомен : 1986–2016 : примљено на VI скупу Одељења језика и књижевности, од 26. јуна 2018. године, на основу реферата академика Јасмине Грковић-Мејдор и иностраног члана Анатолија Аркадјевича Турилова / уредници Анатолиј Аркадјевич Турилов ... [и др.]. – Београд : САНУ, 2018 (Београд : Службени гласник). – 487 стр. : илустр. ; 24 см. – (Словенски и српски средњи век / Српска академија наука и уметности. Одељење језика и књижевности, Старословенски одбор ; књ. 1)

На спор. насл. стр.: Scala paradisi. Scripta in memoriam Demetrii Bogdanović viri academici : 1986–2016. – Радови на више језика. – Тираж 400. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија уз сваки рад. – Резимеи на енгл. или срп. језику.

ISBN 978-86-7025-802-0

а) Старословенски језик – Зборници

б) Словенски рукописи – Зборници

COBISS.SR-ID 271614988